

İstanbul'da Semai Kahveleri
ve Meydan Şairleri

OSMAN CEMAL KAYGILI

TAVANARASI KİTAPLARI

MK

MERKEZ
KİTAPLARI

OSMAN CEMAL KAYGILI

(İstanbul, 1890 - İstanbul, 9 Ocak 1945) Askeri Kâtip Okulu'nu bitirdi. Şevket Paşa'ya yapılan suikastla ilgili olarak Sinop'a sürülmeden önce çeşitli yerlerde memurluk yaptı. 1918'de malulen emekliye ayrıldıktan sonra sütçülük, vapur biletçiliği ve pazarlarda manifaturacılık gibi işlerle geçimini sağladı. 1925-1945 yılları arasında İstanbul İmam Hatip Okulu, Çemberlitaş Ortaokulu ve Fener Rum Kız Lisesi'nde Türkçe öğretmenliği yaptı. *Cumhuriyet*, *Son Saat*, *Vakit*, *Haber* gibi gazetelerde ve bazı dergilerde yazılar yayımladı. Meddahlık sanatı, ortaoyunu ve halkbilime duyduğu ilgiyi eserlerine yansıttı. 1939'da yayımlanan *Çingeneler'i*, 1944'te *Bekri Mustafa* ve *Aygır Fatma* adlı romanları izledi. Tiyatro oyunu olan *Üfürükçü* 1939'da yayımlandı. Bunların dışında *Eşkıya Güzeli* (1925) ve *Sandalım Geliyor Varda* (1938) adlarında iki öykü kitabı vardır. *Argo Lugatı* ise 2004 yılında yayımlanmıştır.

© Merkez Kitapçılık Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş. (2007)

Her hakkı saklıdır. Tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Genel Merkez: Barbaros Bulvarı, No: 153, Kat: 3,
34349 Beşiktaş / İstanbul
Yayınevi: Şehit Muhtar Cad. No: 38, Kat: 6, Taksim / İstanbul
Tel: 0212 237 45 02-03 Faks: 0212 237 45 04
www.merkezkitapcilik.com.tr

GENEL YAYIN YÖNETMENİ İlknur Özdemir
EDİTÖR Elif Kolcuoğlu
DÜZELTİ Devrim Yalkut

KAPAK TASARIMI Melis Rozental
ÖN KAPAK VE İÇ RESİMLEMELER Münif Fehim Özarman
ARKA KAPAK PORTRESİ Münif Fehim Özarman
GRAFİK Bilgi Erdoğan
MERKEZ KİTAPÇILIK'TA BİRİNCİ BASIM Mart 2007, İstanbul
GENEL YAYIN 87 TAVANARASI KİTAPLARI 1
ISBN 978-975-9174-89-7
BASILDIĞI YER Şefik Matbaası (0212) 472 15 00

Bu kitabın ilk baskısı 1937 yılında İstanbul-Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi tarafından yapılmıştır.

Merkez Kitapçılık bir CİNER GRUBU kuruluşudur.

Osman Cemal Kaygılı

İSTANBUL'DA SEMAİ KAHVELERİ

ve

MEYDAN ŞAİRLERİ

Halkbilim

Sunan ve Yayına Hazırlayan
Mustafa Apaydın

Tavanarası Hitapları

Dizi Koordinatörü: TURGUT ÇEVİKER

İÇİNDEKİLER

'İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri' Üzerine Bazı Değerlendirmeler

- 9 I *Türkiye'de Halk Kültürü Çalışmalarına Kısa Bir Bakış*
- 13 II *İstanbul Halk Kültüründe Âşık Kahvehanelerinden
Semai Kahvelerine Geçiş Süreci*
- 19 III *'Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri' Üzerine Yapılan
Çalışmalar*
- 23 IV *Kitabın Yazarı Osman Cemal Kaygılı Kimdir?*
- 27 V *'İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri'
Hakkında*
- 31 VI *Sonuç*
- 37 *İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri*
- 67 *Kaynakça*

*'İstanbul'da Semai Kahveleri
ve Meydan Şairleri' Üzerine
Bazı Değerlendirmeler*

Türkiye'de Halk Kültürü Çalışmalarına Kısa Bir Bakış

Mustafa Apaydın

Türk halkının kültür kökenlerini araştıranlar, ilk Türkçe yazılı metinlerden başlamak üzere, *Divanü Lügati't-Türk'e*, *Dede Korkut Kitabı'na*; Kâtip Çelebi'nin, Evliya Çelebi'nin eserlerine varıncaya kadar halk kültürü malzemesi içeren birçok esere ulaşırlar. Ayrıca Doğu'yu, Osmanlı ülkesini ziyaret eden seyyahların eserlerinde de Türk halk kültürüyle ilgili birçok bilgi yer almaktadır.¹ Ancak Osmanlı yüksek zümresinin halk kültürünü küçümsemesi dolayısıyla, Tanzimat'a gelinceye kadar, sözlü gelenek yazılı edebiyatta kendine yer bulamamıştır. Toplumunu değiştirmek gibi bir görev üstlenmiş olan Tanzimat aydını ise, karmaşık ve çelişkili duygularla da olsa, ilk kez halk kültürüne eğilmek gereğini duymuştur.

Türkiye'de folklor araştırmaları, istikrarlı bir biçimde II. Meşrutiyet sonrasında başlamıştır. Halk kültürünün aydın zümre tarafından gerçek anlamda 'keşfi', Osmanlı toplumundaki milliyetçilik hareketlerinden bağımsız düşünülemez bir seyir izlemiştir. Özellikle Ziya Gökalp'in imparatorluk kültürünü kozmopolit bir kültür olarak nitelenmesi ve 'hars' adını verdiği milli kültürün

1 Bkz. Erman Artun, *Türk Halkbilimi*, Kitapevi Yay., İst., 2005, s. 10-11.

bozulmamış halde halkta bulunduğunu ileri sürmesi üzerine halk kültürü kimlik arayışı içindeki aydınların cazibe merkezi olmuştur. Batı'da daha çok Batı dışı, modernleşmeyi gerçekleştirememiş toplumların kültürünü araştırma alanı olan halk kültürü, bir bakıma Türkiye'de tam tersine, milli kimliğin inşası için kullanılmıştır. Türkiye'de halk edebiyatı çalışmalarını bilimsel bir zemine oturtan Fuat Köprülü'dür.

Cumhuriyet sonrasında da halk kültürü araştırmaları, bir kimlik arayışı ekseninde planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. 1930 yılında Etnografya Müzesi'nin açılmasını, 1932'de Türk Ocakları'nın yerine açılan Halkevleri'nin yayın faaliyetlerini, Halkevleri dergilerindeki halk kültürü derleme ve incelemelerini, Türk Dil Kurumu'nun halk ağzından söz derleme çalışmalarını ve 1939 yılında DTCF'de Pertev Naili Boratav'ın başkanlığında halk edebiyatı kürsüsü kurulmasını aynı çerçevede düşünmek mümkündür. 1927 yılında kurulan ve ilk kongresini 1928 yılında İstanbul'da toplayan Halk Bilgisi Derneği, Türkiye'deki ilk folklor topluluğudur. Derneğin *Türk Halk Bilgisi Mecmuası* ve *Halk Bilgisi Haberleri* adlı iki süreli yayını vardır. *Halk Bilgisi Haberleri* sonradan Eminönü Halkevi'nin yayın organı olmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük bir hevesle yapılan folklor derlemeleri, Boratav'a göre, çoğunlukla bilimsel derleme yöntemleri kullanılmadığından malzeme değeri taşımamaktadır.² Bununla birlikte bugün için azımsanamayacak çalışmalar yapılmıştır.

Cumhuriyet ideolojisinin İstanbul'u merkez olmaktan çıkarma çabalarına paralel olarak Anadolu'ya, Anadolu

2 Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat I*, Adam Yay., İst., 1982, s. 80-91.

insanına ve kültürüne yönelik idealize etme yaklaşımları da özellikle edebiyat sahasında görülmüştür. Bunun dışında Halkevleri dergileri, yayımlandıkları coğrafyanın yerel kültürel varlıklarını da kayıt altına alma işlevini, bilimsel ölçütlere tam olarak uymamakla birlikte, yerine getirmeye çalışmışlardır.

O yıllarda Ankara'nın İstanbul'a karşı soğuk olduğuna dair yaygın bir inanış olsa da, aslında İstanbul folkloru hakkındaki ilk ciddi incelemeler de 1930'lu yıllardan itibaren ortaya çıkmaya başlar. İstanbul folkloruna dair araştırma ve incelemelerin yayımlanmasında Eminönü Halkevi'nin önemli bir rolü vardır. Halkevinin yayın organı olan *Halk Bilgisi Haberleri*'nde M. Halit Bayrı'nın yönetiminde Nisan 1933-Şubat 1942 tarihleri arasında ciddi bir halk kültürü dergisi olarak yayımlanan dergide, Anadolu folkloru yanında İstanbul folkloruna dair de önemli derleme ve incelemeler yer almıştır.

Eski İstanbul'da halk kültürünün renkli ayrıntılarını Cumhuriyet'ten önce, Hüseyin Rahmi'nin romanlarında ve Ahmet Rasim'in gazete yazılarında da buluruz. Osman Cemal Kaygılı ve Ercüment Ekrem Talu gibi yazarların da, tanık oldukları eski İstanbul'un sokak kültürünü çeşitli edebi türler aracılığıyla okuyucuya oldukça renkli ayrıntılarla aktardıklarını görüyoruz.

1930'lu yıllarda, henüz Türk folklorunun bilimsel yöntemlerle ele alınmasına yeni başladığı bir dönemde, çoğunlukla kendi tanıklıklarından yola çıkarak İstanbul folkloruna dair önemli çalışmalar yapan yazarlardan biri de Osman Cemal Kaygılı'dır. 1932 yılında *Haber-Akşam Postası* adlı gazetede tefrika edilen *Argo Lügati*, alanında Türkiye'de yapılan ilk derlemelerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Elinizde tuttuğunuz bu küçük kitap ise âşık

Œiiri geleneğinin İstanbul'daki dönüşümünü bize göstermesi bakımından önemlidir ve âŒık edebiyatı konusunda çalışma yapanların başvuru kaynaklarından biridir.

*İstanbul Halk Kültüründe
Âşık Kahvehanelerinden
Semai Kahvelerine Geçiş Süreci*

Türk edebiyatında âşıklık geleneğini İslamiyet öncesi ozanlık geleneğine bağlamak mümkündür. Fuat Köprülü, İslamiyet öncesinde ozanların, savaşımlardan ve av törenlerinden sonra yapılan şölenlerde, hükümdarın kahramanlıklarını öven ve eski kahramanlık hikâyelerini içeren destanlar okuduklarını, böylece yas törenlerinde ağıtçı olarak ruhani bir işlev yüklendiklerini ileri sürmüştür.³ Gene Köprülü'ye göre, ozanlar bu 'ruhani' rollerini zaman içinde yitirmişlerdir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde bütün Oğuz boylarının bilicisi olan, soy soylayıp boy boylayan Dede Korkut figürü, İslamiyet öncesine dayanan ozan-baksı geleneğinin Türklerin İslamiyeti kabul etmesinden sonra da bir müddet devam ettiğini göstermektedir.

XII. yüzyıldan itibaren Türk toplumlarında yayılmaya başlayan tasavvuf hareketi sonucunda ortaya çıkan tekkelere ise 'ozan' artık dinsel veya tasavvufi öğretiyi yayma rolünü üstlenmiştir. Osmanlı toplumunda da tekeller, ibadetin ve tekke öğretisinin öğretildiği mekânlar olmanın dışında devlet yapılanması içinde doğrudan yer

3 Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Ötüken Yay., İst., 1989, s. 72-102.

almadan, toplumda moral değerleri ayakta tutmaya çalışan ve günlük yaşamın birçok ayrıntısını örgütleyen kurumlardı. Tekke şii de, yukarıda söylendiği gibi, özünde bir dinsel öğreti şiiydi.

Âşık tarzı ise Osmanlı toplumundaki sosyokültürel değişmelerin doğurduğu gereksinmelerin ve tekke etrafında gelişen dinsel-tasavvufi edebiyattan çok farklı koşulların ürünüdür.

Özkul Çobanoğlu'na göre, âşık edebiyatı varlığını ve geleneklerini büyük ölçüde kahvenin Osmanlı ülkesine girmesine ve kamuya açık kahvehanelerin yaygınlaşmasına borçludur.⁴ Saray, zengin konakları ve tekkeler dışında yeni bir kamusal mekân olarak ortaya çıkan ve zümre farkı olmaksızın toplumun her kesiminden insanları bir araya toplayan kahvehanelerde, artık, dinin veya tekkenin kuralları değil, doğrudan müşterilerin istekleri ön plandaydı.⁵ Arz-talep ilişkilerinin egemen olduğu bu mekânlar, kendiliğinden, saz şairlerinin uğrak yerleri haline gelmiştir. Kahvehanenin kendine has mekân özellikleri, âşık tarzının geleneğini de belirlemiştir. Her meslek erbabının ve farklı azınlık unsurlarının kendilerine has kahvehaneleri olduğu gibi, İstanbul'a gelen veya İstanbul'da yaşayan saz şairlerinin genellikle Aksaray Tavukpazarı'ndaki kahvehanelerde toplandıkları görülmektedir. Saz

4 Özkul Çobanoğlu, 'Osmanlı Devleti'nde Türk Halk Kültürü'nün Değişim ve Dönüşüm Dinamikleri', *Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, c. 9, Yeni Türkiye Yay., Ank., 1999, s. 56 vd.

5 Hottox, Kâtip Çelebi'ye ve Batılı gezginlerin, yazarların yazdıklarına dayanarak İstanbul'daki kahvehanelere en üst tabaka dışında her kesimden insanın geldiğini vurgulamaktadır: Ralph S. Hottox (çev.: Nurettin Elhüseyni), *Kahve ve Kahvehaneler*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2. baskı, İst., 1998, s. 81-82.

şairlerinin toplandıkları, mesleklerini icra ettikleri bu mekânlara âşık kahvehaneleri denilmiştir.

Anadolu coğrafyasındaki âşıklık geleneğinin seyrini inceleyen Fuat Köprülü, *Saz Şairleri* adlı eserinde, XIX. yüzyıla kadar Osmanlı ülkesinde şehir ve kasabalarda saz şairlerinin örgütlü bir topluluk olduklarını, âşıkların toplandıkları belirli kahvehaneler olduğunu, büyüklerin ve zenginlerin konaklarında bunlara tesadüf edildiğini ve sarayın da bu örgütlülüğü desteklediğini dile getirmiştir.⁶

Türk edebiyatında âşık tarzının oluşumunu Köprülü, XVII. yüzyılın sonlarına dayandırır.⁷ Taşrada, köylerde ve Alevi-Bektaşî kültürü içinde âşık tarzı, geleneksel yapısı içinde yüzyıllarca varlığını sürdürmüştür.

İstanbul, imparatorluğun cazibe merkezi olduğu için, taşrada kendini kanıtlamış Âşık Ömer, Gevherî, Dertli gibi âşıkların önemli bir kısmı, yaşamlarının bir döneminde mutlaka İstanbul'da şanslarını denemişlerdir. Bununla birlikte, özellikle Âşık Ömer'den itibaren daha çok İstanbul'da yerleşen âşıkların okuryazar takımından olmaları, taşrada geleneği sürdüren meslektaşlarıyla aralarında bazı kültürel farkların ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Okuryazar, hatta medrese eğitimi alan, şiirlerinde heceyle birlikte aruzu da kullanan âşıklara 'kalem şuarası' denmeye başlanmıştır. Bu yeni saz şairi tipi, artık yerleşik kültürün, saray kültürünün etkisindedir ve gelenekten önemli ölçüde kopmuştur.

Tanzimat'ın ilanının toplum yaşamında etkilerinin görülmeye başlanmasıyla, taşrada hâlâ etkisini sürdürmekle

6 F. Köprülü, *Saz Şairleri I*, Millî Kültür Yay., Ank., 1962, s. 25-26.

7 Fuat Köprülü, *age.*, s. 29.

birlikte, İstanbul'da âşıklık geleneği de eski gücünü kaybeder. Saray ve çevresi artık yüzünü Batı'ya dönmüştür. Yeni bir kültür oluşmakta ve yukarıdan aşağıya bir kültürel değişim yaşanmaktadır. Divan edebiyatının da kendini üretebilme olanağının ortadan kalktığı bir dönemde saz çalan ve kendilerine özgü geleneği sürdüren âşıklar da halktan eskisi gibi ilgi görmemeye başlarlar. Bunda kuşkusuz II. Mahmut'un yeniçeri ordusunu dağıtmasının ve Yeniçeri Ocağı'yla organik bağları olan Bektaşî tekkelerini ve âşık kahvelerini kapatmasının da büyük payı vardır. İstanbul'daki âşık kahvehanelerinin, çoğunlukla Yeniçeri Ocağı tarafından kontrol edildiği düşünülürse, âşıklık geleneğinin Osmanlı başkentinde geçerliliğini yitirmesinin sebepleri daha iyi anlaşılır.

Semai kahveleri, Tanzimat'la birlikte Osmanlı toplumunda meydana gelen sosyokültürel değişimin bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Semai kahvelerini, eski âşık kahvehanelerinin yozlaşmış şekli olarak nitelemek de doğru değildir. Olsa olsa bu yeni kahvehaneler, geleneksel kültür yapısındaki dönüşümün şehir kültüründeki yansımalarından biri olarak nitelendirilebilir. Âşık kahvehaneleri Yeniçeri Ocağı'ndan besleniyordu. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, İstanbul'un kenar semtlerinde, adına külhanbeyi veya kabadayı denilen yeni bir insan tipi ortaya çıkmış, bunlar zamanla küçük gruplar halinde tulumbacı ocaklarını oluşturmuşlardır. Tulumbacıların toplandıkları ve işlettikleri kahvelere, zamanla adlarına meydan şairleri denen, saz şairi olmadıkları halde, irticalen şiir söyleme geleneğini devam ettiren şairler devam etmeye başlamış; özellikle ramazanlarda ve cuma günlerinde açılan çalgılı, şiirli, atışmalı kahve-

hanelerin sayısı giderek artmıştır. İşte semai kahveleri böyle bir sürecin ürünüdür.⁸

Semai kahveleri de tıpkı âşık kahveleri gibi önce Tavukpazarı'nda açılmış, sonra İstanbul'un birçok semtine yayılmıştır. Halk arasında başlangıçta çalgılı kahve olarak da adlandırılan bu mekânlar, sözlü edebiyatın üretilip halka sunulduğu, Âşık Ömer'e, Dertli'ye, Gevherî'ye ait şiirlerin okunduğu, eskiye dayanan ve Anadolu'da hâlâ yaşayan atışma geleneğini andırır yarışmaların yapıldığı önemli toplanma yerleridir. Bunun yanında âşık şiiri, sosyokültürel değişmeye paralel olarak kendini yenileyebilme, özgün eserler üretebilme gücünü bulamamış, semai kahvelerinde de semaiciler eski ustaların şiirlerini okumak durumunda kalmışlardır. Bu kahvelerde artık, alafranga eğlence müziği de çalınmakta; saz yerine, içinde klarnetin de bulunduğu küçük bir orkestra görev yapmaktadır. Daha da önemlisi, bu mahfilin önceden planlanmış bir programı vardır. Bütün bunlar, Batılılaşmanın halk kültürüne de yansımaya başladığını gösterir.

II. Meşrutiyet sonrasındaki hareketli siyasal ve toplumsal süreçte semai kahvehaneleri işlevlerini yitirmiş, 1920'den sonra da İstanbul şehir kültüründen tamamıyla çekilmiştir.

8 François Geogon, 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde İstanbul Kahvehaneleri', *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, Yapı Kredi Yay., İst., 1999, s. 63 vd.; Erman Artun, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ank., 2001, s. 42-44.

III

'Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri' Üzerine Yapılan Çalışmalar

Cumhuriyet öncesinde semai kahvelerinin ortaya çıkış koşullarını tartışan ve birinci elden bilgi veren çalışmalar çok azdır. İstanbul folklorunun en önemli öğelerinden biri olan ve varlığını Cumhuriyet'e kadar sürdürdüğü anlaşılan semai kahveleri ve bu mekânlarda cuma akşamları ve ramazan ayında düzenlenen sözlü edebiyat törenleri hakkında ilk bilgilere Ahmet Rasim'in iki yazısında rastlıyoruz. *Muharrir Bu ya* (1922, 1927) adlı eserinde 'Mani' ve 'Halk Edebiyatında Mizah' adını taşıyan yazılarında Ahmet Rasim, semai kahvelerinden, bu kahvelerde yapılan mani atışmalarından, ünlü manicilerden ve bu toplantılarda söylenen diğer nazım türlerinden söz etmiştir.⁹ Bunun dışında, 1910'lu yıllarda kaleme alındığı halde ilk kez 1995 yılında yayımlanan Abdülaziz Bey'in (1850-1918) *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*¹⁰ adlı eserinde de ramazan ayında kurulan 'tulumbacı kahveleri'ndeki fasıllar hakkında bilgi bulunmaktadır.

Cumhuriyet sonrasında da, Osman Cemal Kaygılı'nın elinizde tuttuğunuz eserine gelinceye kadar, yapılan ya-

9 Ahmet Rasim (haz.: Hikmet Dizdaroğlu), *Muharrir Bu Ya*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İst, 1989, s. 167-179, 394-399.

10 Abdülaziz Bey (yay. haz.: Prof. Dr. K. Arısan, D. Arısan Günay), *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2. baskı, İst., 2000, s. 257-258.

yınlar da sınırlıdır. Bu yayınlar içinde en dikkat çeken, kendisi de semai kahvelerinin şair kadrosu içinde yer alan Ahmet Cevat'ın *Halk Bilgisi Haberleri*'nin Temmuz, Ağustos 1933 sayılarında yayımlanan 'Meydan Şairleri' adlı yazısıdır.¹¹ Ahmet Cevat, İstanbul halk kültürü içinde meydan şairlerinin işlevinin sadece semai kahveleriyle sınırlı olmadığını, bu şairlerin düğünlerde de halkı eğlendirdiklerini, özellikle muamma geleneğinden söz ederek vurgulamıştır. Ahmet Cevat, semai kahvelerindeki ortamı, burada yapılan gösterileri, meydan şairlerinin yetiştirme tarzlarını; bu gösterilerde okunan şiirlerin biçim ve içerik özelliklerini örneklerle anlatmıştır.

İstanbul folkloru çalışmaları içinde semai kahveleri ve meydan şairleri ile ilgili ilk kapsamlı ve kitap boyutundaki eser, Osman Cemal Kaygılı'nın 1937 yılında yayımlanan *İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri* adlı çalışmasıdır. Bu kitapçıktan sonra, bazı gazete ve dergilerde bu konuda bazı yazılar da çıkmıştır. Refi Cevat Ulunay'ın,¹² Sermet Muhtar'ın [Alus],¹³ M. Halit Bayrı'nın¹⁴ yazıları bu bağlamda anılabilir. Tahir Alangu'nun *Çalgılı Kahvelerde Külhanbeyi Edebiyatı Nümuneleri*¹⁵ (1943) adlı kitabı da semai kahvelerinde ortaya çıkan ürünleri içermektedir.

11 Ahmet Cevat, 'Meydan Şairleri', *Halk Bilgisi Haberleri*, Temmuz, Ağustos 1933, c. III, S. 26, 27, s. 38-43, 73-79.

12 Refi Cevat Ulunay, 'Semâî Kahveleri', *Salon*, 15.2.1948, s. 115.

13 Sermet Muhtar, 'semai Kahveleri', *Yeni Mecmua*, S. 12.

14 Halit Bayrı, 'Semâî Kahveleri', *Türk Folklor Araştırmaları*, Haziran 1950, S. 11, s. 163-165; 'Meydan Şairlerinden Birkaçı', *Türk Folklor Araştırmaları*, Temmuz 1950, S. 12, s. 182-183.

15 Tahir Alangu, *Çalgılı Kahvelerde Külhanbeyi Edebiyatı Nümuneleri*, Ali İhsan Basımevi, İst., 1943.

Eski İstanbul yaşamı ve İstanbul folkloru hakkında akademik-yarı akademik yayınların son zamanlarda arttığı dikkat çekmektedir. Bu yayınlar içinde İstanbul kahvehane kültürü hakkında yapılan incelemeler, sorunu daha yukarıdan ve kapsamlı olarak ele almaktadır. Bu tür çalışmaların en önemli kaynakları, genellikle, yukarıda adını andığımız ilk yayınlar olmaktadır. Bunların içinde de özellikle Osman Cemal Kaygılı'nın eseri, temel başvuru kaynağı olarak kullanılmaktadır.¹⁶

16 Örneğin Salâh Birsnel, kahveler hakkındaki kitabında 'Çalgılı Kahveler' bölümünü büyük ölçüde Osman Cemal'in kitabını kullanarak oluşturmuştur. Bkz. Salâh Birsnel, *Kahveler Kitabı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İst, 1983, s. 179-219.

Zeki Cemal (gözlüklü), Münir Süleyman Çapanoğlu, Osman Cemal (ayakta solda), Eyüp'teki evinin bahçesinde, çingene çalgıcılarla 1939.

IV

Kitabın Yazarı Osman Cemal Kaygılı Kimdir?

Osman Cemal, 4 Eylül 1890 tarihinde İstanbul'da, Eğrikapı dışında Yenimahalle'de mahalle bakkalı bir babanın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Çocuk yaşlarında önce babasını, sonra da annesini kaybetmiş, akrabalarının yardımıyla eğitim hayatını sürdürmüştür.

Askeri Kâtip Yetiştirme Okulu'nda okumuş, açılan bir sınavı kazanarak 1909 yılında Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği kâtipliğine tayin edilmiştir.

1913 yılında Mahmut Şevket Paşa'ya düzenlenen suikasta karıştığından şüphelenilerek Refik Halit, Refi Cevat gibi muhalif aydınlarla birlikte Sinop'a sürgüne gönderilmiştir. Sürgünden sonra memuriyetine geri dönmüş, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine seferberlik ilan edilince seyyar tümenlerde kâtiplik yapmıştır. Hastalanması üzerine 1917'de henüz yirmi yedi yaşındayken askeri kâtiplikten emekliye sevk edilmiştir.

Emekliye ayrıldıktan sonra sur dışında bulunan Otakçılar Mahallesi'nde babadan kalma eve yerleşmiş, bir ara geçimini sağlamak amacıyla inek besleyip süt satmış, билетçilik yapmıştır. 1925 yılında kurulan İstanbul İmam Hatip Okulu'nda, daha sonra Çemberlitaş Erkek Ortaokulu'nda ve en son Fener Rum Kız Lisesi'nde öğretmenlik görevinde bulunmuştur.

Osman Cemal, 1943 yılının ikinci yarısında hastalan-

mış, bu hastalığına mide kanseri ve akciğer veremi tanısı konmuştur. 9 Ocak 1945'te hayata gözlerini kapamış, cenazesi 11 Ocak Perşembe günü, vasiyetine uyularak Otakçılar'da Tokmaktepe aile mezarlığına anne ve babasının yanına defnedilmiştir.

Halk sanatlarının iyi bir takipçisi olan Osman Cemal, ortaoyunlarında Kavuklu ve Pişekâr rollerini başarıyla canlandırmıştır. İstanbul'da bir zamanlar meşhur olan revülerde çeşitli rollere çıkmıştır.

Osman Cemal, edebiyata on sekiz-on dokuz yaşlarında dayken başlamıştır. İlk yazısı Baha Tevfik'in çıkardığı *Eşek* (1910) adlı mizah dergisinde yayımlanmıştır.

Osman Cemal'in basın yayın dünyasında tanınması ve dönemin belli başlı mizah dergileri ve günlük gazetelerinde imzasına sıkça rastlanması 1920'den sonradır.

1920'den itibaren *Alay*, *Güleryüz*, *Âyine*, *Aydede*, *Akbaba*, *Zümrüd-i Anka*, *Papağan* gibi dönemin belli başlı bütün mizah dergilerinde öykü ve yazıları çıkan sanatçı, 'Osman Cemal' dışında 'O. C.' ve 'Anber' takma adlarını da kullandı.

1923'te ilk öykü kitabı *Altın Babası ve Çuvalcı Şeyhinin Halefi*, 1925'te *Perili Bostan*, *Tekin Olmayan Kedi*, *Gonca'nın İntiharı*, *Eşkiya Güzeli*, *Çingene Kavgası* adlı öykü kitapları yayımlanır.

1930'dan sonra Osman Cemal'i daha çok gazete sayfalarında görmeye başlıyoruz. Sanatçı, bu tarihten sonra öyküden gittikçe uzaklaşmaya başlayacaktır. Folklor ve sözlük çalışmalarıyla romanları 1930 sonrasında yayımlanmıştır. 1932'de *Haber-Akşam Postası* gazetesinde *Argo Lûgati* adlı önemli çalışması tefrika edilir. 1935'te *Haber*'de ünlü romanı *Çingeneler*, 1937-1938 yılları arasında *Son Telgraf* gazetesinde *Akşamcılar* adlı romanı tefrika edilir. 1938'de *Üfürükçü* adlı oyunu Osman Cemal Kaygısız imzasıyla bası-

lır. *Son Telgraf*'ta 1941 yılında *Bekri Mustafa*, 1942 yılında *Kovuk Palasın Esrarı* tefrika edilir. 1944'te *Aygır Fatma* yayımlanır.

'İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri' Hakkında

İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri Eminönü Halkevi'nin yayını olarak 1937 yılında yayımlanmıştır.¹⁷ Eminönü Halkevi'nin Türkiye'de halk kültürü araştırmalarına *Halk Bilgisi Haberleri*'nin yanında, bu tür kitaplar yayımlayarak katkıda bulunduğunu biliyoruz. Bunda kuşkusuz *Halk Bilgisi Haberleri*'ni çıkaran ve İstanbul folkloruna dair incelemeleriyle, derlemeleriyle tanınan M. Halit Bayrı'nın (1896-1958) etkisi büyüktür. Osman Cemal Kaygılı'nın kitabı da İstanbul folklorunun Cumhuriyet'le birlikte ortadan kalkan çok renkli bir kültür ayırıntısını ele aldığı için, Eminönü Halkevi'nin yayın politikalarına uygun düşmüş olmalıdır.

Kaybolan bir kültür ögesinin hayatta kalan birkaç aktörünün, daha da önemlisi kendi tanıklığının ve duyduklarının yardımıyla ortaya çıkardığı kitapta Osman Cemal, bugünkü ölçülerimize göre, bilimsel halk kültürü derleme ve inceleme metotlarını harfiyen uygulamamıştır kuşkusuz. Kitapta ilk bakışta tasnifçi bir anlayışla oluşturulmuş başlıkların bulunmaması ve kitabın tertibinin bir parça düzensiz oluşu dikkat çekebilir. Ancak bu, eserin değerini azaltmaz. Osman Cemal artık ortadan kalkan

17 Osman Cemal Kaygılı, *İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri*, İstanbul Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı II, Bürhaneddin Basımevi, İst., 1937.

semai kahvelerini ve bu mekânlardaki sözlü edebiyat ürünlerinin üretilme, paylaşılma koşullarını; bugün için büyük bir çoğunluğu unutulmuş meydan şairlerinin isimlerini ve eski törensel âşık atışmalarının semai kahvelerinde nasıl mani atışmasına dönüştüğünü; çalgı takımını ve buna benzer birçok ayrıntıyı kitapta kayda geçirmeyi başarmıştır.

Osman Cemal, kitabında ilk önce âşık tarzından meydana şairlerine veya âşık kahvelerinden semai kahvelerine geçiş süreci üzerinde kısaca durmuştur. İstanbul halk kültüründe âşık tarzının ortadan kalkmasının sebeplerini tartışmamakla birlikte, bunun Tanzimat'ın doğurduğu bir sonuç olduğunun da altını çizmiştir. İstanbul'da âşık kahvelerinin yerine ortaya çıkan çalgılı kahvelerin de II. Meşrutiyet'ten sonra sarsıntı geçirdiğini, bunların tamamıyla 1920 yılında ortadan kalktığını tespit etmiştir. Semaî kahvelerinde icra edilen sanatın dökümünü yapan Kaygılı, ayaklı mani dışındaki ürünlerin daha çok eski saz şairlerinin eserleri olduğuna dikkat çekmiştir. Böylece semai kahvelerinin aslında kaybolan bir geleneğin son halkası olduğunu, sosyokültürel değişimin semai kahvelerinden önemli bir meydan şairinin çıkmasının önündeki en büyük engellerden biri olduğunu vurgulamıştır.

Osman Cemal, çoğunlukla çalgılı kahve olarak adlandırdığı semai kahvelerinin, kışları, cuma gecelerinde ve ramazan gecelerinde işlediği bilgisini verdikten sonra, bu kahvelerin İstanbul'un hangi semtlerinde bulunduğunu belirtmiş, daha da önemlisi bunların çoğunlukla tulumbacı kahveleri olduğunu ifade etmiştir.

Osman Cemal'in kitabından öğrendiğimize göre, bu kahvelere devam eden manici ve semaicilerin de yaklaşık yüzde yetmiş tulumbacıdır. Yazar bu konuda herhangi

bir sosyolojik tahlil yapmamıştır, ancak bu tespit, âşık tarzının dayandığı sosyokültürel tabaka ile semai kahvelerine devam eden halk sanatçılarının farkını düşündürmektedir.

Eserde semai kahvelerinin meşhur semaici ve manicilerinin isimleri, tulumbacı olup olmadıklarına göre sıralanmıştır. Bunlardan eserin yazıldığı tarihte hayatta olanların maceraları da kısaca anlatılmıştır. Adları anılan bu halk sanatçılarının büyük bir kısmı hakkında bugün hiçbir şey bilmiyoruz. Bu bakımdan Osman Cemal'in söz konusu meçhul sanatçıları hiç olmazsa kayda geçirdiğini kabul etmek lazımdır. Ayrıca bu semaici ve manicilerden, başta Çiroz Ali olmak üzere, bir kısmının hakkında kısa bilgiler de vermiştir. Ele aldığı meydan şairlerinden bazı anekdotlar aktarmış, mani, semai veya destanlarından örnekler vermiştir.

Kitaptan, semai kahvelerinde icra edilen fasıllarda hangi sıranın takip edildiğini de öğreniyoruz. Buna göre, asıl fasıllar başlamadan önce klarnet, çığırıtma, çifte nara, darbuka ve zilli maşadan ibaret orkestra 'marş', 'polka' ve bazı alaturka halk şarkıları çalarak müşteri toplamaya başlanmış. Ardından mani faslı başlar, yaklaşık bir saat boyunca maniciler atıştırlarmış. Sonra da sırasıyla koşma, semai, divan, yıldız, destan ve kalenderiyeye geçilirmiş. Her faslın arasında veya okuyup çalma faslı bittikten sonra 'oyuncular' çiftetelli, köçek, kasap havası, zeybek gibi oyunlar oynarlarmış.¹⁸ Semai kahveleri hakkında ya-

18 İstanbul kahvehaneleriyle ilgili yazısında, âşık kahvehanelerinde yeniçeri geleneği olarak köçek oynatıldığını dile getiren Ekrem Işın, bu uygulamanın semai kahvehanelerinde bazı istisnalar dışında olmadığını ileri sürmüştür. Bkz. Ekrem Işın, 'Kahvehaneler', *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 4, İst., 1994, s. 391. Ancak Osman Cemal kitabında köçek oynatma geleneğinin dönüşerek bir başka biçimde varlığını semai kahvehanelerinde de sürdürdüğünü göstermektedir.

zanlar içinde bu fasılları en ayrıntılı olarak tasvir eden Osman Cemal'dir.

Osman Cemal, fasıllarda okunan şiirlerin özelliklerini de açıklamaya çalışmıştır. Belki de müşterilerin en çok ilgisini çeken ayaklı mani atışmasının kurallarını, ayaklı maninin belli başlı özelliklerini anlatmıştır. Semai kahvelerinde manicilerin irticalen okudukları ve hemen daima 'Adam aman' diye başlayan ayaklı manilerin, Anadolu halk şiirindeki maniden az çok farklı olduğunu da anlıyoruz.

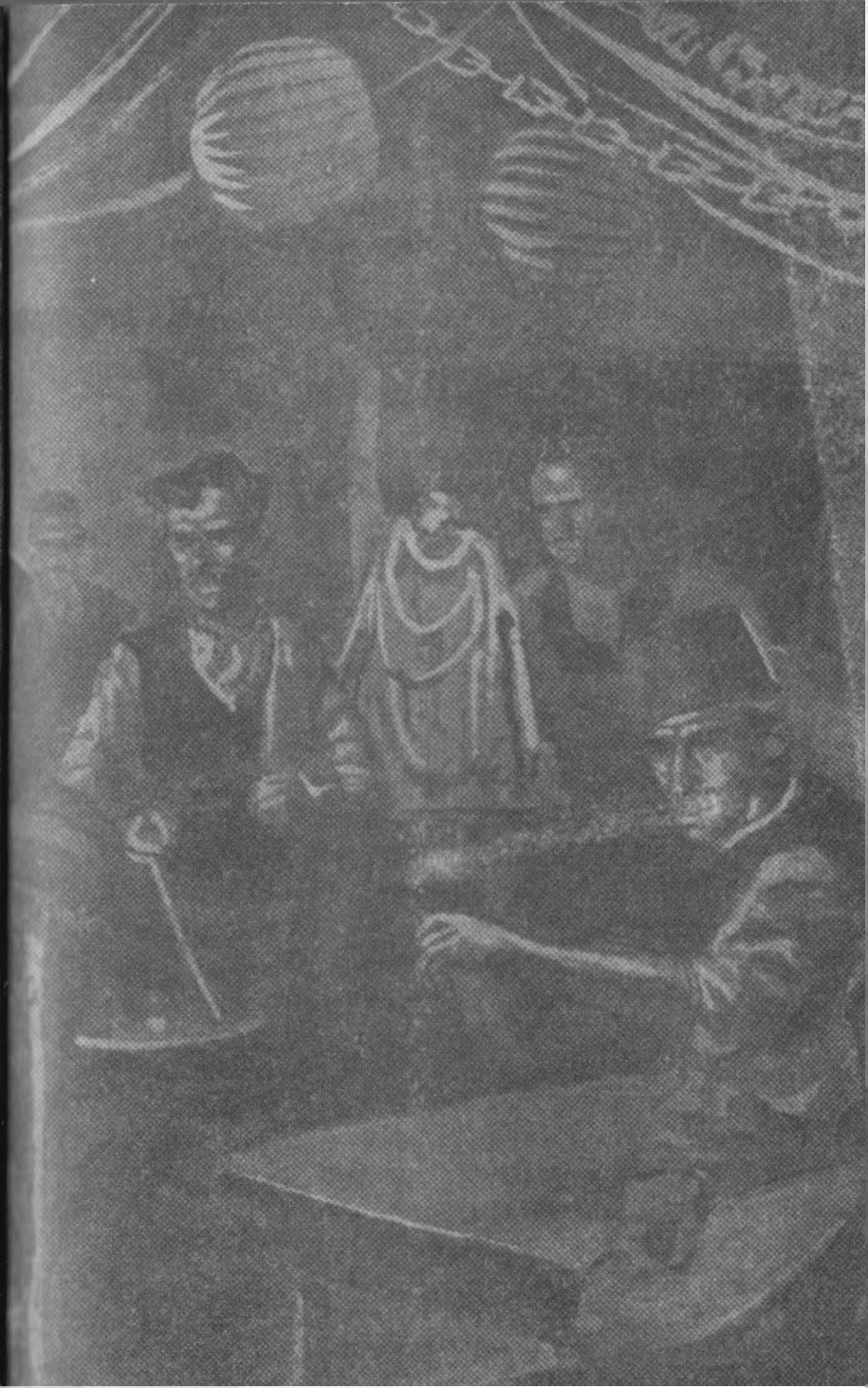
Kitapta Osman Cemal, ayrıca fasıllarda okunan destan ve muamma gibi diğer türler hakkında da ayrıntılı sayılabilecek bilgiler vermiştir. Destanların genellikle kabadayılık, acı, hazin ölüm olayları ve savaşlar üzerine söylendiğini vurgulayan Osman Cemal, semai kahvelerinde okunan destanları ve destancıları anarak o günlerin meşhur destanlarından 'Komiser Hüsamettin Destanı'nı öyküsüyle birlikte kaydetmiştir. Muamma geleneğinin eski âşık kahvehanelerinden geldiğinin altı çizilmiş ve dönemin tanınmış muammacılarının kimler olduğu belirtilmiştir.

VI

Sonuç

Osman Cemal Kaygılı'nın kitabı, akademik derleme metotlarını kullanmamakla birlikte, eski İstanbul şehir kültürünün çok önemli bir geleneğini başarıyla kayda geçirmiştir. Bu küçük kitap, âşık tarzının İstanbul'da Tanzimat'tan 1920'li yıllara gelinceye kadar ne gibi bir dönüşüm geçirdiğini; bunun bir devam mı yoksa yozlaşma mı olduğunu araştıranlara bugün de kaynaklık edebilecek niteliklere sahiptir. *İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri*, Osman Cemal Kaygılı külliyyatının en önemli eserlerinden biridir.

*İstanbul'da Semai Kahveleri
ve Meydan Şairleri*

On dokuzuncu asrın meşhur saz şairlerinden Dertli İbrahim, Tavukpazarı'ndaki Âşıklar Kahvesi'nin tavanına asılan şairane bilmeceyi hallederek, o zaman saz şairlerinin reisliğini aldıktan sonra, ortaya onun kadar kuvvetli bir saz şairi çıktığını pek bilmiyoruz. Zaten kendisiyle beraber o devirde âşık tarzının üstatları olan Bayburtlu Zihnî, Erzurumlu Emrah ve Seyranî gibi birkaç şairden başka, bunlar ayarında bir saz şairini edebiyat kitapları da kaydetmediği gibi böyle bir şairden tam anlayışla ve bilişle bahsedene de tesadüf olunmuyor. Yalnız, öteden beri şuradan buradan, şundan bundan ve çoğu derme çatma bilgilerle yarım yamalak dinlediğimiz bazı mani, semai, koşma, destan, kalenderi söyleyenler de vardır ki, onların da şahsiyetleri tam manasıyla tebellür* etmiş ve eserleri toplanmış değildir.

Fakat bize öyle geliyor ki, Tanzimat'la beraber Divan Edebiyatı nasıl hararetini kaybetmiş ve daha sonra nasıl durmuşsa, âşık tarzı denilen saz şiiri de yine Tanzimat'la birlikte hayli gevşemiş ve biraz daha zaman geçince Tavukpazarı'ndaki âşık kahvelerinden İstanbul'un çalgılı kahve denilen yerlerine sığınarak oralarda aslını muhafaza etmekle beraber şeklini az çok değiştirmek suretiyle 1919-1920 yıllarına kadar devam edebilmek imkânlarını bulmuştur.

Vakıa, eski âşık kahvelerinin başka bir şekilde devamı demek olan İstanbul'un yeni çalgılı kahveleri, 1908 inkılabından sonra hayli sarsılmış, yalpalamış ve 1910'dan sonra büsbütün sönmeye yüz tutmuş ise de yine köşede bu cakta tek tük yaşayan bu kahveler, büyük harp sıraların-

* *tebellür*: Billurlaşmış, belirilmiş. (yay.haz.n.)

da bile tamamıyla kapanmamış ve ancak 1920 senesinin sonlarına doğru ortadan kalkmıştır.

Şimdi ben burada âşık tarzı denilen saz şiirinin on dokuzuncu asrın sonlarına doğru çalgılı kahvelere intikalinin müteakip geçirdiği safhaları ve oralarda yetişen ve bugüne kadar adları çoğumuza meçhul kalan maniciler, semaiciler, koşmacılar, destancılar ve kalendericilerden bahsedeceğim.

Şurasını ayrıca söyleyeyim ki bunların hemen hepsi, başta Dertli olmak üzere, on dokuzuncu asrın saz şairlerinin tesiri altında çalıp söylemişler, münhasıran* onları ve daha eskilerini taklit etmişlerdir. Bununla beraber içlerinden hiçbiri, biraz önce adlarını saydığımız saz şairlerinin kudretini gösterememişler, onların sanatına yaklaşamamışlardır. Yalnız çalgılı kahvelerde yetişen şairler, ayaklı mani denilen mani şeklinde çok ileri gitmişler, bu tarzda eski manicileri çok geçmişlerdir. Belki bunların arasında da tek tük çok güzel semailer, koşmalar, destanlar, kalenderiler vücuda getiren olmuştur. Lakin benim bildiklerim, bulduklarım, okuduklarımız veya dinlediklerimiz içinde fevkalade denilecek bir sanat mahsulü yoktur. Bunların hemen hepsi orta dereceyi aşmayan eserlerdir. Çalgılı kahvelerde söylenip çalınan örneklerden çok güzel ve sanatkârane olanları ise Gevherî'nin, Âşık Ömer'in, Dertli'nin, Seyranî'nin, Emrah'ın, Bayburtlu Zihnî'nindir. Çalgılı kahvelerde böyle büyük üstatlara ait parçalar söylenip çalınırken bunlar, başka bir huşu içinde okunur ve dinlenirdi. Bunları okuyan ve dinleyenlerin bir kısmı, kimin eseri olduğunu bilmeden okur ve dinler, yalnız bir üstadın eseri olduğunu anlar, ona göre okuma ve dinleme tavırları alırlardı.

Çalgılı kahvelerde ara sıra divan şairlerinden Ende-

* *münhasıran*: yalnız, özellikle. (yay.haz.n.)

runlu Vasıf gibilerin eserleri de okunup çalınır; fakat bunların halk şiirlerine vezin ve eda itibari ile en yakın olanları seçilirdi. Çalgılı kahvelerde Emrah, Zihnî, Seyranî, Gevherî, Âşık Ömer, Kuloğlu adlarını bilmeyenler bulunabilirdi. Ancak Dertli'yi hemen herkes bilir, tanır ve ona tapınırdı. Bunun için Dertli'nin:

*Haraba kul olduk bezm-i âlemde
Dünyada olsak da olmasak da bir
Düşdük çare nedir dame âlemde
Azâd olsak da bir olmasak da bir*

diye başlayan meşhur koşması okunup çalınırken bütün başlar yere eğilir, gözler yarı kapanır, gövdeler put kesilirdi. Sonra yine Dertli'nin:

*Sâkıyâ camında nedir bu esrar
Etti bir katresi mestâne beni
Şarab-ı lâlinde ne keyfiyet var
Söyletir efsâne efsâne beni*

diye başlayan ve kesik kerem* şeklinde bestelenip terennüm edilen koşmasıyla Gevherî'nin:

*Bâd-ı sabâ yâre benden selam et
Mübarek hatırın sor suâl eyle
Varup huzuruna feth-i kelâm et
Bana var mı meyli gör suâl eyle*

matlılı koşması söylenirken kahvenin içi inim inim inlerdi.

* kesik kerem: Kendine özgü bir ezgisi olan koşma türü. (yay.haz.n.)

Çalgılı kahveler, kış mevsimlerinin cuma geceleri ve en çok bütün ramazan geceleri işlerdi. Hemen her meşhur semtte bunlardan birer tane vardı. Beşiktaş'ta, Çeşmemeydanı'nda, Tophane'de, Boğazkesen'de, Eyüp Defterdarı'nda, Halıcıoğlu'ndaki çalgılı kahveler bunların en ileri gelenlerindendi. Bu kahvelerin hemen hepsi de oraların en gözde tulumbacı kahveleri idi.

Son çağların en meşhur manicileri, semaicileri, koşmacıları, destancıları da ekseriyetle o zamanların bir çeşit sporcuları olan bu genç tulumbacıların arasından çıkardı. İçlerinde belki de hiç tulumba sırtığını omzuna koymamışlar da vardı, fakat yüzde yetmişi kuşkusuz tulumbacı idi. Mesela en meşhur manici ve semaicilerden Acem İsmail, Kafesçi Arif, Dolmacı Mihran, Efe Mehmet, Defterdarlı Asaf Bey, Yenimahalleli Çiroz Ali, Tersaneli Osman Nuri, Üsküdarlı Vasıf, Zeytinburunlu Arap Osman, Darbukacı Tespihçi Halit, Darbukacı Sadık, Darbukacı Mithat, Sarı Hayrı, Balatlı Nesim, Karagümrüklü Rampi İbrahim, çırağı Arap Hamit, Eyüplü Makinist Tayyar, Çeşmemeydanlı Uzun İbrahim, Galatalı Matruş (Küçük Dertli), Tersaneli Ahmet Reis o zamanın en uçarı tulumbacılarındandı.

Sonra yine mesela tulumbacılık yapmadıkları halde yalnız tulumbacı kahvelerinin bir adına 'çalgılı kahve', bir adına 'semai kahvesi' dedikleri bu kahvelerde en iyi mani, semai, koşma, destan, kalenderi söyleyenler arasında şunlar vardı:

Bakırköylü Zil İzzet, Hattaneli Çarkçı Ethem, Arnavudun Mehmet, Otakçılarlı Cevat, Erzincanlı Ayrancı Hamdi, Hattaneli Arap Hikmet, Balıkçı Agop, Çeşmemeydanlı Kıvırcık Hüsnü, Galatalı İnce Arap, Zeytinburunlu Naracı Mehmet, Beşiktaşlı Kambur Ferdî Dede, Üsküdarlı Kayıkçı İbrahim, Çukurçeşmeli Efe Mehmet, Unkapanlı

Halit Hoca... Bütün bunların içinde Üsküdarlı Vasıf, Acem İsmail, Zil İzzet, Halit Hoca, Çiroz Ali, Dolmacı Mihran, Arnavudun Mehmet, Zeytinburunlu Konik Mustafa, Otakçılarlı Cevat, bilhassa Çarkçı Balatlı Ethem, en usta idiler. Bunlardan mesela Otakçılarlı Cevat, Hattaneli Arap Hikmet gibileri hem çalar hem söylerlerdi ki bunların çalgıları artık eski Tavukpazarı kahvelerinde olduğu gibi saz değil, klarnet idi.

Bu saydığım kimselerin çoğu ölmüştür, içlerinden hâlâ yaşayanlardan Üsküdarlı Vasıf şimdi orada ihtiyar yaşında kahvecilik etmektedir; Arnavudun Mehmet denilen delikanlı büyük harpte askerlikte Almanya'ya gitmiş, oradaki büyük fabrikalarda zaten zanaatı olan makinistliği ilerletmiş, şimdi memleketin en gözbebeği, en can evi olan bir fabrikada muallim ve ustabaşı olmuştur.

Arap Hikmet uzun müddet Akdeniz, Karadeniz, Gülcemal vapurlarında çarkçıbaşılık ettikten sonra şimdi tekaüt olmuş ve tüccar gemilerinde çarkçıbaşılığa başlamıştır. Tersaneli Ahmet Reis, şimdi yetmiş yaşında ve iki gözü âmâ olduğu halde Karagümrük'te oturmaktadır.

Hâlâ bunların en ustalarından sayılan Balatlı Çarkçı Ethem, Balat'ta kahvecilik yapmaktadır. Erzincanlı Ayrancı Hamdi, Eyüp'te arzuhalci ve mühürcüdür. Balatlı Musevi Nesim, Balat'ta gezgin fıstıkçıdır. Darbukacı Halit, Sadık, Sarı Hayrı, Sultan Hamamı'nda ağızlıkçılık ve tespihçilik yapıyorlar. Defterdarlı Âsaf, şimdi Küçükköy'de çiftlik sahibidir.

Balatlı Musevi Nesim deyince Musevilerden de semaici, manici, koşmacı var mıymış, denilebilir. Nesim, belki ara sıra bir-iki mani söylemiştir; koşma, semai söyleyemezdi. Fakat bu çalgı ile semai kahvelerinin bir de oyuncuları vardı ki, o zaman Balat'ta tulumbacılık eden Nesim, işte bu oyuncuların en belli başlılarından.

O devirlerde bu oyuncuların en ustaları Rampi İbrahim, Arap Hamit ve Sultan Hamamlı Bacaksız Şevki idi. Bunlardan sonra meşhur oyunculardan şunlar gelirdi:

Zeytinburunlu Naracı Mehmet ile arkadaşı Arap Osman. Bunlardan Mehmet hem söyler hem oynardı. Kendisi yakışıklı, şık giyinir ve çok bıçkın bir delikanlı idi. Arap Osman ise zavallı allahlıktı. Sesi fena olduğu için söyleyemez, sade oyun oynardı. Bunlardan Mehmet'in çifttelli oyunu, Arap Osman'ın da 'Oh Yael Yael'i ile 'Helvacı Oyunu' pek beğenilirdi. Semai kahvelerinin gözde ve çevik oyuncularından bir de Feshaneli Kel Mehmet vardı ki çalgılı kahveye bile ara sıra o bembeyaz, tertemiz, sakız gibi gecelik entarisi ve ince basmadan pembe hırkası ile gelir, öyle oynardı. Garip değil mi, o zamanlar erkeklerin çoğu mahalle kahvelerine misafirliğe, çarşıya, pazara gecelik entari ve hırka ile giderlerken, tulumbacı ve semai kahvelerine bu Kel Mehmet'ten başka bir tek kimse o kıyafetle gelmez, hepsi de ceket, pantolon ile gelirdi.

Bunların oynadıkları oyunlar ya mani, semai, koşma, kalenderi, divan, yıldız fasılları arasında ayrı bir fasıl teşkil eder yahut okuyup çalma işi tamamıyla bittikten sonra oyunlara başlanırdı. Bu oyunlar bildiğimiz gibi 'Çifttelli', 'Köçek', 'Ağırlama', 'Kasap', 'Düğün Havası', 'Helvacı', bir çeşit alaturka polka olan 'Ayak Havası', 'Bıçak Oyunu', 'Zeybek' oyunlarıdır. Bunlardan 'Bıçak Oyunu'nu en iyi oynayan Unkapanlı Halit Hoca idi.

Biraz yukarda mani, semai, koşma vesaireden bahse derken 'divan' ile 'yıldız' demiştim. Bu 'divan'lar gâh koşma gibi '6-5' gâh da aruz ile yazılırlardı.

'Yıldız'a gelince o, müstezada çok benzeyen bir şeydi. Lakin bunların söyleniş ve çalış tarzları güçtü.

Hele 'yıldız' denilen şeyi herkes söyleyemezdi, çünkü makamı ötekilerden büsbütün başka idi.

Bu tarzların, bu çeşitlerin hepsini birden pürüzsüz okuyanları parmakla gösterirlerdi ki, bunları en iyi becerenlerin başında rahmetli Çiroz Ali ile Dolmacı Mihran, Çarkçı Ethem, Arnavudun Mehmet, Tersaneli Osman Nuri, Otakçılarlı Cevat'ın geldiğini söylerler.

Bunlardan Çiroz Ali, Eğrikapı dışarısında koca salhaneleri [mezbahaları] olan Köle Mustafa Ağa isminde zengin bir adamın oğlu idi. Delikanlılığına kadar evde uşaklar, halayıklar arasında, naz ve naim [bolluk] içinde büyüyen bu ince, çelimsiz çocuk genç yaşında tulumbacılığa heves etmiş, az zaman içinde hem günün en gözde bir tulumbacısı hem de en sevilen bir semaicisi olmuştu. Kendisi yakışıklı, sesi güzel olduğu için Çiroz Ali, İstanbul'daki hemen bütün semai kahvelerinde el üstünde tutulur ve o hangi semai kahvesine gidip okusa yüzlerce meraklısı arkası sıra oraya akardı.

Çiroz Ali, yukarda adı geçenlerin en eskilerinden idi ki Bakırköylü Zil İzzet, Acem İsmail gibi mani ve semai ustaları ile birlikte hayli zaman söylemiş ve zanaatında onları geçtikten sonra rumi bin üç yüz on iki yılında, Beşiktaş'ta tulumbacılık yaparken o zamanki kendi arkadaş ve omuzdaşlarının tabirince ince hastalıktan (verem) ölmüştür.

Çiroz Ali'nin genç yaşında ölümü o zamanki tulumbacılık ve semaicilik âlemini pek çok müteessir etmiş ve kendisine o zamana kadar İstanbul'da bir eşi görülmemiş olan parlak ve orijinal bir cenaze alayı yapılmasına sebep olmuştur.

Çiroz Ali, hastalığının son devrelerinde babası Köle Mustafa'nın Eğrikapı dışındaki evinden kaldırılmış, hava tebdili olsun diye Bakırköy'ndeki dayısı Tefik Bey'in

köşküne götürülmüştü. Hastalık esasen üçüncü devrede olduğu için oraya giden Ali bir-iki ay içinde büsbütün çökmüş, kendisinden artık ümit kesilmişti. İşte bu günlerde Ali'yi sevenlerden Defterdar İskelesi'nin hamallar kâhyası ve Defterdar'ın tulumbacı ağası Kâhya İsmail, hemen oranın bekçisi Mehmet Çavuş'u yakalamış, avcuna iki gümüş meci diye sıkıştırarak:

– Haydi, demiş, fırla Bakırköyü'ne! Çiroz Ali fenaymış, evdekiler ağlaya ağlaya başucunda saat bekliyorlarmış. Sen git, bu gece orada bir kahvede gecele ve ölüm haberini alır almaz ya bir beygire ya bir arabaya atla, çabuk bize haber getir.

O gece, sabaha karşı Bekçi Mehmet Çavuş, bir beygirle Defterdar'a gelmiş, Kâhya İsmail'e seslenmiş:

– Kâhya, sizlere ömür!

Hemen o anda, koğuştaki kocaman tulumbacı fenerleri yakılıp İstanbul'daki bütün meşhur tulumbacı koğuşlarına bu kara haber ulaştırılmış. Ertesi gün erkenden Defterdar İskelesi'ne biriken bir-iki yüz kişilik cemaat Bakırköyü'nün yolunu tutmuş ve orada da ayrıca bir alay tulumbacının biriktiğini görmüş.

İşin aksiliğine bakın ki tam o aralık Ermeni vakası patlamış. Tabii Bakırköy kaymakamı böyle sabahleyin erkenden oraya biriken bu kadar insanı görünce şaşırılmış, bunların içinden elebaşları çağırıp sormuş:

– Böyle yüzlerce insan buraya ne diye toplandınız?

– Cenazemiz var, onu almaya geldik.

Kaymakam önce tereddüt etmiş, sonra izin vermiş ve o yüzlerce tulumbacı, öğleye bir saat on dakika kala Çiroz Ali'nin tabutunu omuzlayınca tam öğle vakti Eyüp'e ulaştırmışlar. Ulaştırmışlar ama cenaze öyle herkesin cenazesi gibi gelmemiş, cemaati teşkil eden ve içinde birçok da Hıristiyan ve Yahudi bulunan yüzlerce tulumbacı onu,

öğleye yetiştirmek için ta Bakırköyü'nden Eyüp'e kadar 'açık ayak' denilen bir tulumbacı koşusu ile getirmişler ki, bu kadar uzun yolu o kadar insanın hem de omuzda tabut olduğu halde hep açık ayakla yürümesi tulumbacılık sporunun en güçlerinden biridir. Çiroz Ali'nin cenazesi, çiçekli ve çemenli bir bahar günü Eğrikapı dışarısından geçerken İslam ve Hıristiyan evlerinin pencerelerinden kopan kadın çığlıklarını anlata anlata bitiremiyorlar.

İşte bu Çiroz Ali ki, o eski çalgılı semai kahvelerinin en namlı bülbüllerinden biri idi. Onun okuduğu semailerle maniler arkadaş ve omuzdaşlarından hiçbirine benzemezdi. Ne yazık ki gerek Çiroz Ali, Acem İsmail, Zil İzzet zamanından, gerek onlardan bir öncekilerden, gerekse onlardan sonra yetişenlerden birçoklarının mani, semai, koşma, destan, kalenderi gibi birçok eserleri meydanda olduğu halde Çiroz'un kendi içinden gelme, kendi düzdüğü bir tek manisini bile bulamadım.

Eminönü Halkevi'nin çıkardığı *Halk Bilgisi Haberleri* mecmuasında bu mani, semai, koşma, divan, yıldız ve kalenderilerden pek azını neşretmiş olan ve Çiroz Ali'yi hayal meyal hatırlayan meşhur eski semaicilerden Otakçılarlı Cevat, bana bir kere sahibi pek belli olmayan bir semaiyi Çiroz Ali'nin semaisi olma ihtimali var diye gösterdi ise de aynı semainin Dertli İbrahim'den sonra gelen Tavukpazarı saz şairlerinden birine ait olması ihtimali de vardır.

Başta da söylemiştim ki on dokuzuncu asrın üstat saz şairi Dertli İbrahim'den sonra gelen belli başlı sanatkârlar kimlerdir, pek tanımıyoruz.

Yalnız yine dediğim gibi Otakçılarlı Cevat ile hâlâ sağ olan bazı arkadaşlarından öğreniyoruz: Gedâî, Derunî, Ahmet, Perişan Halil, Giryanî gibi bazı kimseler var ki bunlar Dertli'den sonra gelen Tavukpazarı saz şairleriyle

daha sonra onların yerlerine geçen semaiciler, maniciler arasında bir çeşit köprülük etmişlerdir.

Edebiyata ve edebiyat tarihine dair özlü, olgun eserler sahibi olan Sadettin Nüzhet Ergun, her ne kadar bir Gedâî'den bahsediyor ve eserlerini neşrediyorsa da bir rivayette Beşiktaşlı, bir rivayette Üsküdarlı olduğu söylenen ve semai kahvelerine devam eden, sonra bunlara birçok semailer, koşmalar, nefesler hazırlayan bir başka Gedâî daha olması gerektir. Çünkü benim bu dediğim Gedâî'yi tanıyanlar ve kendisiyle görüşenlerden hâlâ sağ olan semaiciler vardır. Halbuki Sadettin Nüzhet Ergun'un bahsettiği Gedâî'yi onlar pek tanımıyor, hatırlamıyorlar.

Derunî Ahmet ise hâlâ Balat'ta kahvecilik eden ve bir zamanlar İstanbul'un en meşhur manicisi, koşmacısı, semaicisi olan Çarkçı Ethem'in ustası imiş. Bu adamın:

*Düşme davaya
Girme araya
Silah çekmeye
Yıkıp gitmeye*

*Âhir kavgaya
O bedlerdeniz
Yakıp yıkmaya
Nöbetlerdeniz*

diye yıldız usulünde okunan bir manzumesini genç semaiciler pek beğenir, yüksek tutar ve ondan türlü türlü anlaşılmaz manalar umarlarmış.

Yine birçok manici ve semaicilerin kendilerine büyük bir üstat bildiği Perişan Halil ise semai, koşma gibi şeylerde pek o kadar kâmil bir üstat değilse de manide tam anlamıyla üstattır.

Bilhassa, neredede olursa olsun irticalen mani söylemek-
te bunun kadar erbap pek yoktur. Mesela, Perişan Halil
balıkçılık, celeplik gibi işlerle geçinir fakir bir adammış.
Bir gün Topkapı'dan iki yaşında bir dana almış, önüne
katmış, Tophane mezbahasına götürüyormuş. Tam Gala-
ta Köprüsü'nden geçerken Perişan Halil'in yedeğindeki
gülbüz dana oradan anası, ablası ile geçmekte olan sekiz-
on yaşlarında bir çocuğun koluna hızlıca boynuz yapış-
tırmış, çocuk da feryadı salıvermiş. Derken ahali Halil'in
başına üşüşmüş. Halil de hemen köprünün parmaklığına
yaslanıp elini şakağına dayamış, yanık bir sesle hemen şu
maniyi yapıştırmış:

*Adam anam...bu...dana
Vurdu dana sübyana
Boynuzları budana
Çıktı artık gözümden
Sizin olsun bu dana*

Ve mani biter bitmez dananın ipini çocuğun anasının
eline tutuşturup tabanları kaldırmış, oradan savuşmuş.

Koşmalar, kalenderiler, yıldızlar, maniler, hep olduğu,
yazıldığı gibi doğrudan doğruya söylendiği halde ayaklı
mani denilen bu maniler hep 'Adam aman' diye başlar,
ondan sonra yazılış ve söylenişte bir olan fakat manaca
ayrılan bir kelime –ki bu manilerin kafiyesidir– söylenir,
arkadan asıl mani olan iki mısra okunurdu.

Perişan Halil'in en dilde destan manilerinden biri de
Beylerbeyi Rıhtımı'nda balık tutarken birdenbire başına
dikilen devrin en cebbar [kudretli] adamının şedit [sert]
bir emriyle söylediği manidir ki, eğer Halil bunu o anda
irticalen söylememiş olsaydı, belki beline bir tekme yiyip
buz gibi suyun içinde tehlikeli bir kış banyosu yapacak-
mış.

Halil elindeki olta ile balık tutarken yanı başına padişah dikilmiş:

– Manici Perişan Halil sen misin?

– Benim.

Denizin bir-iki karış derinliğinde sağa sola çalkalanan yuvarlak, yassı, yumuşak ve beyazca bir yosuna benzeyen şeyi göstererek:

– Çabuk, demiş, hiç durmadan şunu ayak yap (kafiye yap), bir mani söyle, yoksa denizde alırsın soluğu.

Halil hemen elinden oltayı bırakmış ve saniyesi saniyesine maniyi bastırmış.

Nasıl bastırmış, diyeceksiniz.

Onun yalnız ikinci mısraını söyleyeyim de ötesini sormayın:

Adam aman...

Pek beğendim ortaya çıkan yeni nizamı!..

‘Ortaya çıkan yeni nizam’ sözünden anlaşılıyor ki çalgılı kahvelerin en büyük mani ustası diye tanıdıkları Perişan Halil yeniçeriliğin kaldırılması ve Tanzimat’ın ilanı sıralarında Tavukpazarı saz kahvelerinin henüz çalgılı kahve şekline girmek üzere olduğu zamanın adamıdır.

Maniden bahsederken burada size Perişan Halil’den sonrakilerden ve Derunî Ahmet’in muasırlarından olduğu söylenen Beşiktaşlı Gedâî’nin bir-iki manisini de yazayım.

Gedâî’nin yazacağım bu manileri gösteriyor ki bir kara cahil olan Perişan Halil irticalen mani söylemekte çok mükemmel bir usta olmakla beraber Gedâî herhalde ondan bilgili, belki de okuryazar takımından ve biraz eski mutasavvıf halk şairlerini okumuş yahut o tarzda şeyleri oldukça anlayanlardan imiş. İşte onun bana bu kokuyu veren iki manisini:

Adam aman...gö...zetle...

Sun'î Hakk'a dikkat et, yapışık mı göz... etle?

Ol göz ile hakikat rahını gel gözetle.

Adam aman...di...dedir...

Hakiki aşk ehlinin dildarı nadidedir.

Dildar için kanlı yaş akıtan na...didedir

Bu maniler gösteriyor ki bu adam Arapça, Acemce kelimelere oldukça düşkün ve daha ziyade mutasavvıf halk şairlerinin tesiri altında bulunan bir adammış.

Bunun birçok nefes ve koşmaları da varmış; fakat çok bilinen ve birçok eski tasavvufi halk şiirlerinin birer kop-yasından pek de farklı olmayan bunları burada uzun uzun yazmaya hacet yoktur.

Hazır sırası gelmişken burada size birkaç tuhaf mani daha göstereyim: Balatlı Çarkçı Ethem'in bir manisi. Kadıköy'deki çalgılı kahvelerden birine Balatlı Çarkçı Ethem ile arkadaşlarını davet etmişler; bunlar da kalkıp oraya gitmişler. Fasil başlayınca gelen misafirlerin içindeki en usta manici Ethem'e Kadıköylüler rica etmişler, 'Kadıköy' uyağı ile bir mani söyle demişler.

Ethem düşünmüş taşınmış, evirmiş çevirmiş, nihayet süslü gelin askısının altında oturan çalgıya işmar etmiş:

– Çalın!..

Klarnet, çığırıtma, çifte nara, darbuka ve zilli maşadan mürekkep olan takım hemen kısa bir mani havası yapmış, Ethem de şu maniyi söylemiş:

Adam aman... dı köye...

Arzuladık ihvanı geldik şu Kadıköy'e...

Müftü haraç keserken ne yapar kadı... köye?

Gene bir gün ya Beşiktaşlılar yahut Çeşmemeydanlılar ile Eyüp civarındaki manici ve semaiciler arasında bir rekabet başlamış, nihayet Bakırköylü Zil İzzet, Acem İsmail'in partilerinden olan Eyüplüleri'e taş atan şu çok meşhur manisini söyleyerek onlardan hınç almış:

*Adam aman.. İ...yi...bin
İşte meydan, işte at, birer isen iyi bin
Dört köşede meşhurdur dilencisi İyib'in!*

Şu da o zamanların yarı didaktik, yarı âşıkane güzel manilerinden biridir:

*Adam aman... ka..rın..ca
Yazdan toplar erzakın kışa saklar karınca
Canan bizi affetti yalvarıp yakarınca*

Bunlardan başka vaktiyle çalgılı kahvelerde çoğu irticalen söylenmiş meşhur manilerden bazıları da şunlardır:

*Adam aman...dide..de
Bak okuyup yazmadan kalmadı fer didede
İhvanın arzusunu kırmaz Ferdî Dede...*

Kendisi bir paşazade olan Beşiktaşlı Kambur Ferdî Dede'nin bir çalgılı kahve sahibi olan Galip Ağa için söylediği şu mani de meşhurdur:

*Adam aman.. Ga..liba
Maşrapan tıkırdıyor küpte su yok galiba
Sana asil diyorlar sen piçmişsin Galip Ağa*

Üsküdarlı Kayıkçı İbrahim'in bir manisi:

Adam aman... ne... yedir

Namerdin lokmasını ne kendin ye ne yedir

İhvanın toplanması seneden seneyedir.

Şu aşağıdaki mani de çalgılı kahvelerin meşhur oyuncularından Arap Hamit Reis'in şimşekli, gök gürültülü bir gecede bir destan yahut semai söylemesini rica için başka bir arkadaşı tarafından irticalen ortaya atılmış bir manidir:

Adam aman... se...mâyi

Şimşek çakar gök gürler Hak titretir semayı

Hamit Reis bekleriz senden destan semaî!

Yukarda adı geçenlerden Tersaneli Ahmet Reis ki şimdi iki gözü kör olduğu halde Karagümrük'te oturan yetmişlik ve perişan bir ihtiyardır. Bir zamanlar tersanenin en iyi ustalarından ve zamanın en namlı ve acar tulumbacılarından olan Ahmet Baba, şu yepyeni manisini geçen akşam bana bunlara dair bazı izahat verdikten sonra söyledi.

Etrafına fıldır fıldır baktığı halde karşısındakini hiç görmeyen gözlerini tavana doğru dikerek:

– Evlat! dedi, bu mani de benden sana caba olsun:

Adam adam...cı...nacak

Felek kökten budadı vurdu bir acıacak

Ellere ben acırken ben oldum acınacak

Ve bunu söylemesi ile birlikte hıçkırarak yanımdan kalktı, sopasına dayanarak uzaklaştı.

Bu manilerin söylenip okunması, koşmaya, divana, yıldıza, destana, semaiye, hele kalenderiye nispetle kolaydı ve bu manileri her çalgılı kahveye giden, iyi kötü söyleyebilirdi. Fakat ötekileri söylemek, kaleme almak ve okumak daha güctü.

Koşmalar da divanlar, yıldızlar, destanlar, maniler gibi hece vezniyle söylenirdi ve bunlarda en çok kullanılan vezinler eski halk şairlerinin kullandıkları gibi ekseriya (altı-beş), (dört-dört-üç) ve bazen de (beş-altı) idi. Bunlardan yalnız divanlar ara sıra aruzla yazılırdı. Semailer ise hep aruzun *mefailün / mefailün / mefailün / mefailün* vezniyle yazılıp okunurdu.

Bunlardan kalenderilerin vezni de hem hece olurdu hem de aruz.

Fakat bunlarda şart, muhakkak her kıtanın, yani her dört satırın üçüncü mısraı o kıtadan sonraki kıtanın birinci satırında aynen tekrarlanmak olduğu gibi, her kıtanın son mısraları da kafiyeye birbirinden başka idi.

İşte bir çalgılı kahve kalenderisi:

*Derdü gam, aşku sevda
Eyledi beni şeyda
O güzelin yoluna
Edeydim canım feda*

*O güzelin yoluna
Saçım başım yoluna
Taramıř kâkülli
Atmıř sağ ü soluna*

*Taramıř kâkülli
Gerdanda fülfülli
Sanırsın yanağında
Açmıř cennet gülli*

Buraya kadar şekli, manası, kafiyeleri iyi giden kalenderi son kıtaya geldi mi o güzel şekil, o güzel mana ve hoş kafiyeler bozular, şöyle biter:

*Sanırsın yanağında
Küpeler kulağında
Ayda ay yıl, ay yıldız
Mahcemalin mahitap*

Bu, neden böyle olurdu ve gerçekten bütün kalenderilerin son kıtaları hep böyle kafiyeleri bozuk, manası anlaşılmaz olarak mı biterdi?

Bu ciheti, henüz sağ olup da bu işleri anlayanlardan kime sordumsa tam istediğim gibi bir karşılık alamadım. Yalnız bu işlerin en iyi anlarlarından ve geçen yıl *Halk Bilgisi Haberleri* mecmuasında bazı maniler, koşmalar neşretmiş olan Otakçılarlı semaici Cevat diyor ki:

– Bunun neden böyle bittiğini ben de bilmem. Bildiğim bir şey varsa çalgılı kahvelerin kalenderileri böyle yazılır, böyle okunurdu.

Kalenderi denilen bu biçim manzumelerin bir başkalığı da bunların mani, koşma, semai, divan gibi yalnız bir tek kişi tarafından okunmaması, en aşağı üç-beş kişi tarafından bir ağızla okunmasında idi.

Mesela Üsküdarlı Vasıf, Acem İsmail, Zil İzzet, Çiroz Ali, Arnavudun Mehmet bir araya gelip hep bir ağızdan kalenderi okumaya başlayınca bu pek eşsiz, menentsiz bir manzara halini alır ve dinleyenler baştan başa mest olurdu.

Çalgılı kahvelerde önce işe mani ile başlanırdı. Fakat asıl mani, koşma, semai faslı başlamadan önce müzika başlardı. Yukarıda yazdığım gibi bir klarnet, bir çığırta denilen ince tahta düdüğü, bir çift nara, bir darbuka, bir

zilli maşadan ibaret olan çalgılı kahve müzikası en önce bir marş çalardı ve bu marş ekseriyetle alafranga marşlardan biri idi. Son zamanlarda 'İspanyol Marşı' dedikleri bir marşla 'Maçiç İspanyol' pek moda olmuştu. Bu marştan sonra ya bir polka ya polka ayarında bir-iki şey daha çalınıp nihavent makamından kıvrak ve alafranga ya yakın şarkılara, kantolara geçilir, daha sonra çiftetelli gibi oyun havaları, alaturka bazı halk şarkıları çalınıp söylenir, bunların arkasından da kahve her taraftan gelen misafirlerle tamamıyla yükü alınca mani havası ile manilere başlanırdı. Bazen yarım, bazen bir saat kadar süren mani faslı çok defa alaylar, kakkahalar arasında birtakım atışmalar, birbirlerini bastırmalar, birbirlerini tehzil ve hicvetmeler içinde geçer; sonra sırasıyla koşma, semai, divan, yıldız, destan, kalenderiye geçilirdi.

Koşmalar, semailer, divanlar, yıldızlar, kalenderilerde en çok aşk olmak üzere hemen her mevzudan bahsedilir; fakat destanlarda ekseriyetle kabadayılıklar, hazin, feci ölümler, ara sıra harpler terennüm edilirdi.

Eski külhanbeylik edebiyatının epik kısmına girebilecek ne kadar böyle vakalar varsa hemen hepsinin bu kahvelerde birer destanı yapılmış ve bunlar gâh hiddetler, tehevvürler, küfürler, naralar gâh da ahli oflu gözyaşları içinde yıllarca okunup dinlenmiştir. Bu destanlar arasında mesela şunlar vardır:

'Çiroz Ali'nin Ölüm Destanı' ki bu bir çeşit mersiyedir. 'Sandıkçı Şükrü Destanı', 'Yorgancı Sadık Destanı', 'Pamukçu İhsan Bey'in Destanı', 'Komiser Hüsamettin'in Destanı', 'Feshanede Makine Arasında Kalıp Parçalanmış Atıf'ın Destanı', 'Yemen Destanı', "Esrarkeşlerin Destanı" ki bu da bir esrarkeşin çok tuhaf, çok gülünç hülyalarını gösteren şathi [eğlenceli] ve mizahi bir destandır. Sonra

daha eskilerden meşhur 'Zampara Destanı', bir zampanın başına gelen rezalet ve maskaralıkları tasvir eder.

Bunların arasında söylenen bir de 'Er-Avret Destanı' vardır ki bu baştan başa evlenme hayatını ve evlenen bir erkeğin yavaş yavaş nasıl kadının hâkimiyeti altına girdiğini gösteren didaktik ve zamanına göre kuvvetli bir eserdir.

Bu destanların içinde bir çeşit acıklı mersiyeyi andıranları da vardır ki, 'Komiser Hüsamettin'in Destanı' bunların en hazin ve en düzgünlerinden biri idi. Komiser Hüsamettin, kendi kayınbiraderi Halit ile Erenköylü Mustafa tarafından Göztepe'de kahpece ve pek feci bir surette öldürülmüş idi.

O zamanlar, yani rumi 1307-1308 yıllarında İstanbul'da polis komiseri olan Hüsamettin, nazik, tatlı dilli, güler yüzlü bir gençti. O zamanın bazı polis ve komiserleri gibi öyle vara yoğa herkesin kalbini kırmaz, iyi muameleleri ile kendisini herkese sevdirdi. Bu arada zamanın tulumbacıları, külhanbeyleri, semaici ve manicileri de kendisini çok severlerdi. Hüsamettin [1]307 [1891] senesinde evlendi, Erenköyü'nde iyi bir ailenin temiz bir kızını alıp onlara içgüveyi girdi. Fakat böyle yapmakla Hüsamettin kendisine orada bir müthiş düşman peydahladı ki, bu da Erenköyü'nde sığırtmaçlık yapan Mustafa isminde biri idi. Çünkü bu Mustafa, Hüsamettin'in aldığı kızı önce ailesinden istemiş ve ret cevabı almıştı. İşin aksiliğine bakın ki Hüsamettin'in kayınbiraderi Halit de nedense bir türlü eniştesine ısınamamış, onu sevememiş, ona içinden gizli gizli diş bilemeye başlamıştı. Hüsamettin oraya içgüveyi girip de bir çocuk babası olduktan sonra, bu Mustafa ile Halit birleşip bir plan kurmuşlar ve o plana göre Hüsamettin'e dost görünüp onu bir akşam Göztepe'deki içkili gazinoya düşürerek biraz içirdikten

sonra yolda önce sağ kolunu kırmışlar; sonra da bütün yalvarıp yakarmasına karşı, hiç acımadan vücudunu kamalarla delik deşik etmişler, gözünü oymuşlardı. İşte 'Komiser Hüsamet'in Destanı' bunun üzerine yazılmış ve uzun yıllar bütün semai kahvelerinde gözyaşları içinde okunup çalınmıştı.

Bu destanı naklediyorum:

*Gûş eden ağlasın zulmü feleği
Hangi ferdin olmaz ciğeri sûzân?
Ne hale uğradı dünya meleği
Bıraktı cümlelerin kalbine hicran*

*İşiten ihvane bir ibret olsun
O insafsız câni Allahtan bulsun
Mezarı akreple yılanla dolsun
Rûz-ı şeb durmayıp çeksin el'aman*

*Teehhül hevesi düştü gönlüme
Baktırmadım bir kez aks-i falıma
Girdi tiğ-i felek ah ikbalime
Yıktı hanümanım eyledi viran*

*Münasip görünce evlendim nâgâh
Bir pak dâmeni eyledim nikâh
Feleğin fendine olmadım âgâh
Düğün yapmak için cem oldu ihvan*

*Merdivenköyü'nde içgüvey girdim
Dedim şu âlemde murada erdim
Memuriyetime gidip gelirdim,
Dilimden düşmezdi 'Hamdola Yezdan'*

*Teehhülüm ancak bir sene oldu
Emr-i Hak dünyaya bir yavrum geldi
Sandım ki bu âlem bana verildi
Hane halkı olduk cümleten şâdân*

*Bir gün karışık bir rüyayla kalktım
Hüzn ile ağlayan masuma baktım
Düşüne düşünce kılıcım taktım
Keder ile oldum yoluma revân*

*O akşam Göztepe'ye geldim oturdum
İçimden ne garip hülyalar kurdum
Halitle Mustafa oturmuş gördüm
Dediler beraber içelim heman*

*İkisi o akşam çok rakı içti
Saat bir buçuğu tam çeyrek geçti
Kayınçem Halit feneri çekti
Mustafa kolumda ederek seyran*

*Giderken o hain kolumu büktü
Kırıp kolumu bıçağı çekti
Saplayıp göbeğim üstüne çöktü
Dağladı ciğerim eyledi püryan*

*Dedim: Kusurum ne söyle bileyim
Ciğer paremi bir gidip göreyim
Yavrumu görüp de öyle öleyim
Yeter vurma artık imansız mervan*

*Dinlemedi asla katil sözümü
Tekrar bıçakla oydu gözümü
Bir anda düşündüm körpe kuzumu
Yetiş Halit diye eyledim figan*

*Ah Halit büsbütün beni dağladı
Kamayı vurdukça kanım çağladı
Ah ü feryadıma gökler ağladı
Hasret gidiyorum ağlasın Eftan (çocuğunun adı)*

Bin üç yüz sekizde vukû-ı kaza
Kanun-i sani tam yirmi bir keza
Elbet gelecektir o rûz-ı ceza
Görülür mahşerde davamız ayan*

Fakat bu destan kimindir, yani bunu kim yazmış yahut hangi okuma yazma bilmeyen bir tulumbacı şairi bunu düzmüştür, bilmiyoruz.

Şimdi iki gözü âmâ olan Bahriyeli Ahmet Baba ile yine sonradan gözleri âmâ olan ve eski semai kahvelerinin en maruf simalarından bulunan Karagümrüklü Koltukçu Akif Ağa bu destanın bedesten bekçilerinden Yaylalı Halim Baba tarafından yapılmış olmak ihtimali olduğunu söylüyorlarsa da [1]310 [1894] yılındaki 'Büyük Hareket-i Arz Destanı'nın sahibi Deli Hakkı'nın da olmak ihtimali varmış. Zaten çok hazin olan 'Komiser Hüsamet'in Destanı'nu ses, eda, tavır itibari ile en hazin söyleyenler arasında Bahriyeli Yusuf Kenan ile Alaşehirli Mehmet, Beygirci Tosun en ileri gelenlerdendir. Hatta bir gece Keçecilerli Ömer Reis'in kahvesinde Yusuf Kenan bu destanı söylerken ellerinde mendil ağlamayan hiç kimse kalmamıştı.

Bu gibi destanlarda ölen daima kabadayı; fakat ağırbaşlı, namuslu, asil, temiz, iyiliği sever, dostlarına karşı fedakâr bir insandır. Onu öldürenler ise korkak, cebin, iki yüzlü, allak [dönek], kalleş, hain, arkadan vurucu bir kahpedir.

Bu destanlardan Zeytinburunlu Konik Mustafa Ça-

* 1892. (yay.haz.n)

vuş'un 'Yemen Destanı' da en meşhurlarındandır. Konik Mustafa bu küçük destanı, o zamanlar tabur tabur, alay alay Yemen çöllerine gönderilip oraların kızgın kumları arasında çekmedikleri kalmayan zavallı Anadolu ve Rumeli yavrularının ağzından yazmıştır:

*Bâb-ı seraskerî den emr ü irade
Memleketten kalktık geldik piyade
Feryad ü figan pek de ziyade
Kucaklayarak dostu yârânı*

*Askerle vapuru donattık sardık
Sade gök görünür kara arardık
Tam kırk üç günde Yemen'e vardık
Vapur lenger attı bulduk limanı*

*Hak din ü devlete vermesin zeval
Yetiştî anide bir alay sandal
Hep çıktık iskeleye akran ü emsal
Şehirde tebdilen ettik seyranı*

Ne yazık ki ben bu destanın alt tarafını bulamadım. Yalnız destanın en son kıtasının en son satırının şu mısrayla bittiğini bunu bana okuyan âmâ Ahmet Reis'ten öğrendim:

Son nefeste ettim ikrar imanı

Bu mısradan anlaşılıyor ki, zavallı Mehmetçik son nefesini Yemen'in fırın içi gibi yanan çöllerinde vermiştir.

Kalenderi ve destandan sonra çalgılı kahvelerde en hatırı sayılan nazım şekli semailer idi. Aruzun dört *mefailün* vezni ile yazılan bu semailerin en güzellerini gene Üskü-

dar'da hâlâ kahvecilik yapan Vasıf ile Çiroz Ali, Bahriyeli Osman Nuri, Arnavudun Mehmet, Dolmacı Mihran yapar ve söylerlerdi. Fakat Dolmacı Mihran'ınkilere 'Ermeni ağzı semailer' denilirdi ki, eski halk şairleri zamanındaki 'Ermeni Âşuğları' gibi bunlarda şive ve lehçe biraz değişir, kendine mahsus bir başkalık, bir ahenk gösterirdi.

Hatta Dolmacı Mihran gibi meşhur Ermeni semaicileri sırf Ermeni ağzı semai okumak için birçok çalgılı kahvelere davetle götürülür, kendilerine çok itibar edilirdi. O zamanların Ermeni ağzı semailerinin meşhurlarından biri de şöyle başlardı:

*Efendim huuuu nasibim buuu
Tecellim taksirat yâhu
Ciğer yandı kebab oldu yetiş ahpar bir içim su
Ne esbâbdan beni terk eyleyüp ağyar ilen kaçtı?
Niçin kılmaz bana insaf o taş kalpli gözü ahû*

Bu da Üsküdarlı Vasıf'ın meşhur semailerinden biridir:

*Efendim yoktur emsalin bulunmaz bir güzelsin sen
Nedir maksudun ey canım beni böyle üzersin sen
Adûyü bed-likalarla niçin daim gezersin sen
Seni ben sevmişim candan velâkin bî-habersin sen
Otursam reh-gûzarında selam vermez geçersin sen
Görünce bendeni yavrum neden çeşmin süzersin sen*

(Nakarat)

*Gidip ağyara yar oldu benim halim harap oldu
Seninle gezdiğim gül-zâr kararmış bir tür-âb oldu*

Vasıf'ın bu semaisinin sonundaki iki satırlık nakarat bazen şu şekilde de okunurmuş:

*Bugünlerde senin tavrın bana gayet merak oldu
Seninle içtiğim meyler niçin nar-ı firak oldu*

Şu da bir mizahi semainin başlığıdır ki alt tarafını bulamadım:

*Efendim tar nasip artar tecelli taksirat mantar
Senin o bildiğin kantar niçin böyle yalan tartar?*

İşte on dokuzuncu yüzyıldaki Dertli ile arkadaşlarının saz şairleri kahvelerinden sonra ortaya çıkan ve bir adına 'semai kahvesi', bir adına 'çalgılı kahve' denilen tulum-bacı kahvelerinin son zamanlarda yetiştirdikleri semaiciler, maniciler, koşmacılar, destancılardan en belli ve başlıları ve işte onların bazı eserleri... Ben şimdilik bunları ve bu kadarını toplayıp yazabildim. Halk bilgisiyle meşgul, gayretli, dinç gençlere benim bu küçük etüdüm belki bir anahtar olur, onlar da bu anahtarla halk bilgisinin bu kısmına ait birçok kapıları açıp ortaya daha birçok şeyler çıkarabilirler.

Yazımı bitirmeden önce şurada bir-iki şey daha yazacağım ki, bunları ilk kısımlarda unutmuştum. Yukarda adları geçen birkaç darbukacı vardı ki onlar da şunlardır: Sultan Hamamlı Tespihçi Halit, Sarı Hayrı, Sadık, Mithat...

Bunların en ustaları Halit idi ki, hâlâ sağ olan bu çocuk o zamanlar çaldığı darbuka ile mum ve lamba söndürürdü.

Yani darbukanın ağzını bir yanan muma yahut lambaya tutunca parmaklarının deri üstündeki çok hızlı hare-

ketinden hasil olan rüzgâr darbukanın ağzından çıkar-
ken yanan mumu yahut lambayı söndürürdü. Sonra Ha-
lit, darbuka denilen ve parmaklarla çalınan o basit düm-
belek ile adeta perdeli çalgıların çaldığı havaları tıpkı no-
tasıyla çalıyormuş gibi aynen çalardı ki, bu cidden büyük
bir maharet sayılırdı ve böyle usta darbukacılar çalgılı
kahvelerde el üstünde tutulurdu. Bu darbukacılarla zilli
maşacıların da çoğu tulumbacıları, bunların içinde de
bazı iyi maniciler, semaiciler vardı.

Şimdi gelelim son olarak muammalara:

Muammalar bir çeşit bilmeceler idi ki bunların en zo-
runu on dokuzuncu yüzyılda Mısır seyahatinden İstan-
bul'a gelen namlı halk şairi Geredeli Dertli İbrahim, Ta-
vukpazarı'ndaki âşıklar kahvesinde hallederek birinciliği
almıştı.

Bu muammalar çalgılı kahvelerde de aynen devam et-
miş ve yine manicilerin, semaicilerin arasından çıkan
meşhur muammacılar bunlarla da hayli uğraşmış ve şö-
ret almışlardır. Mesela manici, semaici Zil İzzet aynı za-
manda o vaktin en usta muammacılarından sayılırdı.

İşte onun 'kayık küreği' manasından gelen bir muam-
ması:

*Geçen bir nesne gördüm sallanır bî-ruh durur
Kim ona el vurursa kuyruğuyla sallanır
Bunun canlı oluşu dar dibinden bağlıdır
Bu muammâ değil lakin bir ağacın dalıdır*

Bu yazı üç yahut dört köşe süslü bir tahtanın üzerine
yazılıp kurdeleler, çiçeklerle süslendikten sonra kahvenin
tavanına asılır; bunu halledenlere bir lira, beş lira, sırasına
göre on lira mükâfatlar vaat edilir ve bunu kim hallederse

hem mükâfatı alır hem onun adı bütün çalgılı kahvelerde aylarca çalkalanırdı.

Tam bu yazım biterken öğrendim ki bütün bu adamların piri sayılacak kadar eskisi ve en ustası Bedesten bekçilerinden Yaylalı Halim Ağa imiş ve yine şimdi öğrendim ki bunların çok meşhurlarından Deli Hakkı adında biri daha varmış ve bu adam [bin] üç yüz on [1894] yılındaki büyük hareket-i arzda [depremde] yazdığı 'Hareket Destanı' ile İstanbul'daki bütün fecayii [faciayı] çok temiz bir dil ve çok canlı bir görüşle destan şeklinde mükemmelen anlatmış... Ne yazık ki bu destanı da şimdi kolay bulmak imkânını bulamadım. Hatta ben bu 'Hareket Destanı'nı ararken elime Zil İzzet ile Acem İsmail'in iki hoş manisi daha geçti, işte onları da yazarak sözümü kesiyorum:

Zil İzzet, 1320 [1904] yılının hastalık ve düşkünlük zamanlarında, bayrama yakın bir ramazan gecesi, semai kahvelerinin birinde şu maniyle ağlayarak kibar arkadaşlarından eski elbise istemiş:

*Adam aman... ki... meski...
İhvanlar ihsan eder bizlere eski meski
Onların eskileri giymekle eskimez ki...*

Bu da tam benim yazım biterken zemin ve zamana en uygun düşecek olan Acem İsmail'in manisi:

*Adam aman... ka... çalım...
Müsaadeniz olursa artık burdan kaçalım
Lakin bizim kaçmamızdan gelmesin halka çalım*

Kaynakça

- Abdülaziz Bey (yay. haz.: Prof. Dr. K. Arısan, D. A. Günay), *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2. baskı, İstanbul, 2000.
- Ahmet Cevat, 'Meydan Şairleri', *Halk Bilgisi Haberleri*, Temmuz, Ağustos 1933, c. III, S. 26, 27, s. 38-43, 73-79.
- Ahmet Rasim (haz.: H. Dizdaroğlu), *Muharrir Bu Ya*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1989.
- Alangu, Tahir, *Çalgılı Kahvelerde Külhanbeyi Edebiyatı Nümuneleri*, Ali İhsan Basımevi, İstanbul, 1943.
- [Alus], Sermet Muhtar, 'Semai Kahveleri', *Yeni Mecmua*, S. 12.
- Artun, Erman, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara, 2001.
- Artun, Erman, *Türk Halkbilimi*, Kitapevi, İstanbul, 2005.
- Bayrı, Halit, 'Meydan Şairlerinden Birkaçı', *Türk Folklor Araştırmaları*, Temmuz 1950, S. 12, s. 182-183.
- Bayrı, Halit, 'Semâî Kahveleri', *Türk Folklor Araştırmaları*, Haziran 1950, S. 11, s. 163-165.
- Bayrı, Mehmet Halit, *İstanbul Folkloru*, A Eser Yay., 2. baskı, İstanbul, 1972.
- Birsel, Salâh, *Kahveler Kitabı*, T. İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 1983.
- Boratav, Pertev Naili, *Folklor ve Edebiyat I*, Adam Yay., İstanbul, 1982.
- Çobanoğlu, Özkul, 'Osmanlı Devleti'nde Türk Halk Kültürü'nün Değişim ve Dönüşüm Dinamikleri', *Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, c. 9, s. 56.
- Hélène Desmet-Grégoire, François Georgeon (edit.), *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999.
- Hottox, Ralph S. (çev.: Nurettin Elhüseyni), *Kahve ve Kahvehaneler*, 2. baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1998.

Işın, Ekrem, 'Kahvehaneler', *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c. 4, s. 386-392.

Kaygılı, Osman Cemal, *İstanbulda Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri*, İstanbul Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı II, Bürhaneddin Basımevi, İstanbul, 1937, 29s.

Köprülü, Fuat, *Edebiyat Araştırmaları*, Ötüken Yay., İstanbul, 1989.

Köprülü, Fuat, *Saz Şairleri I*, Millî Kültür Yay., Ankara, 1962.

Ulunay, Refi Cevat, 'Semâi Kahveleri', *Salon*, 15.2.1948, s. 115.

Tavanarası Kitapları

İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri
Osman Cemal Kaygılı

1929'da Plaklarda Dinlediğiniz Sanatkârlar
Hakkı Süha Gezgin

Yakında:

Roman Kokan Evlerde Gezinti

Orhan Kemal - Oktay Rifat - Melih Cevdet Anday
İsmet Yenisey - Remzi Tozanoğlu

Tramvay Sevdası

Bülent Oran

Çok Yaşasın Ölüler

Cahit Irgat

Olacakları Kadar Olamayanlar ile

Yarın Daha İyi Olabilecekler

Gündüz Kılıç

OSMAN CEMAL KAYGILI

İstanbul 'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri

Semai kahveleri, Tanzimat'la birlikte Osmanlı toplumunda meydana gelen sosyokültürel değişimin bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Semai kahvelerini âşık kahvehanelerinin yozlaşmış şekli olarak nitelenmek de doğru değildir. Olsa olsa bu yeni kahvehaneler, geleneksel kültür yapısındaki dönüşümün şehir kültüründeki yansımalarından biri olarak nitelendirilebilir.

Bu küçük kitap, âşık tarzının İstanbul'da Tanzimat'tan 1920'li yıllara gelinceye kadar ne gibi bir dönüşüm geçirdiğini; bunun bir devam mı yoksa yozlaşma mı olduğunu araştıranlara bugün de kaynaklık edebilecek niteliklere sahiptir. *İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri*, Osman Cemal Kaygılı külliyatının en önemli eserlerinden biridir.

ISBN 978-975-9174-89-7

